

Innspill til Stortingsmelding om samisk språk, kultur og samfunnsliv 2024 - om folkehelse og levekår i samiske områder.

1. Árgábeaivi

Vuoras sápmelaččaid árgabeaidárbuid ferte gozihit:

- Guoská sin árgabeaivái biebmu dáfus ja mo sámi biebmoárbevieruid seilluhit ja gozihit
- Mo lea vuorasolbmuid dilli go ássat fuolladáluin, go leat almmulaš divššu ja bálvalusaid oazžumin, dahje ruovttus ássamin boarásman beaivái, ožžot go dárbbášlaš geahčču?
- Lea leamáš olu ovdamearkkat heajos diliin ee. fuollaásodagain, maiddá sámi gielddain
- Dast: Lea go sidjiide beaivválaš stimulánsat mat bisuhit ja ovdánahttet dearvvasvuoda ja eallinkvalitehta, - dat ferte leat sin sámi giela ja kultuvrra eavttuid mielde.
- Vuorasolbmot dárbbášit servvoštallanvejolašvuodaid, mat leat mánggabealát ja váldet vuhtii sin fuolaid, máhtu ja beroštumiid. Sii dárbbášit áinnas muittašandilálašvuodaid earáiguin geaiguin lea seamma duogáš ássamis, eallinvuogis, gielas, bajásšaddamis, ealáhusas jna.
- Gielddat ja eaktodáhtolaš searvvit dárbbášit resursaid vai lea vuogádat mii addá vuorasolbmuide eanet stimulánsa, mii movttidahtta sin, mii sidjiide lágida muittašan-ja earálagan dilálašvuodaid, árbevirolaš máhtu ja eallinvuogit guovddázis; nu go duodji ja meahcásteapmi, ja dan láhkai goziha ahte nanosmahtta sin sihke rumašlaččat ja silolaččat (psykalaččat).

2. SAMISKE SPRÅKRETTIGHETER I DET DAGLIGE - TOLKETJENESTEN

Sámi NissonForum registrerer et stadig økende behov for opplæring i samisk språk for de som skal arbeide i samiske kommuner, og i kommuner der det bor samiske familier og samiske eldre, og som ikke innehar slik kunnskap.

Det optimale er et opplæringstilbud som sikrer at det både er et tilstrekkelig tilbud og at det fins nok ressurspersoner som både

- 1) kan være lærere for andre i samisk språk og kultur og
- 2) selv er ansatte på barnehager, skoler, sykehjem, helsetjenester og andre arbeidsplasser og kan tilegne seg kunnskap i samisk språk og kultur.

Men hvis man ikke har slike ressurser, brukes ofte tolk i sammenheng med tjenester overfor samene. I forhold til spesielt barn, kvinner og eldre, og i spesielt sårbare situasjoner, **må sikres at tjenesteytinga er samiskspråklig og at det også innehas kompetanse i samisk kultur og samfunn.**

Det vises til de anbefalinger som foreligger i en fersk prosjektrapport fra NTNU Samfunnsforskning (våren 2023), som er laget i forbindelse med at den nye tolkeloven ble innført 1.1.2022. Formålet med prosjektet har vært å framskaffe kunnskap om minoritetsspråklige, inkludert samiskspråklige, tolkebrukeres erfaringer og perspektiver med bruk av tolk i møte med det offentlige.

<https://samforsk.no/publikasjoner/minoritetssprakliges-erfaringer-med-tolking-i-mote-med-det-offentlige>.

3. DOKUMENTASJONS- OG FORMIDLINGSSENTER OM SAMISKE KVINNER

I mange sammenhenger er tatt fram den store kunnskapsløsheten i samfunnet om samisk kultur, samenes historie, de ulike samiske regionene og samene som urbefolkning. Sámi NissonForum erfarer en økende etterspørsel etter kunnskap om **samekvinneres stilling og situasjon**.

Alt dette må i større grad inn i skoleverket og også i andre deler av samfunnet: Kunnskap, formidling og informasjon må være allment tilgjengelig, som for eksempel overfor ulike organisasjoner, forvaltninga og dets ulike nivåer og øvrige offentlige og private institusjoner og organer.

En av de første saker Sámi NissonForum fremmet da vi ble etablert i 1993 (for 30 år siden!) var behovet for å opprette et senter for kunnskap og dokumentasjon av samiske kvinners liv og levnet. Det er ikke oppnådd. **SNF ser behovet for et slikt senter som belyser samekvinneres liv og levnet, historisk, nåtidig og regionvis:** Et senter som startes opp i en region og som kan lenke seg til miljøer i andre samiske regioner, altså en desentralisert organisering, men som samlet dekker hele det samiske samfunnet, med både innsamling, dokumentasjon og formidling ved digitale og fysiske utstillinger.

SNF ser for seg en start ved å digitalisere og nett-publiserer *tidsskriftet Gábas* utgivelser, med tekst og bilder som omhandler samekvinneres liv i ulike regioner, fra ulike epoker. Å gå videre til å arbeide for et senter vil imidlertid kreve et krafttak og atskillige ressurser, og vi savner at samiske offentlige organer påtar seg ansvaret for å opprette et dokumentasjonssenter som innhenter kunnskap og sikrer formidling, og slik får fram samekvinneres viktige rolle i samisk samfunnsutvikling og -bygging.

4. RETTIGHETER TIL SAMISK TRADISJONELL KULTURARV

Forskning, utredninger, undersøkelser og kartlegginger som foreligger forteller om utfordringer hva gjelder **bruk og bevaring av samisk tradisjonell kunnskap i samfunnet. Spesielt i forhold til barn og unge og deres læringsmiljøer.** Bruk og bevaring har ikke den posisjon som den burde ha, og som er rettferdig og forpliktende i og med at samefolket har egen status som urfolk, og har rettigheter som følger av dette.

Dette er ikke oppfylt i forvaltningssystemet i samiske områder, verken når det gjelder opplæring og undervisning i skolesystemet, ei heller i forvaltningssystemer hva gjelder miljø- og arealforvaltning – og som å sikre rettigheter ang. immateriell kulturarv.

«I den vestlige verden er åndsverkslovgivningen svært bygd opp under de samme prinsippene, noe som viser at de vestlige land deler verdier, rettsoppfatninger, kulturelt fellesskap. Derfor er lovgivningen og rettssystemene tilpasset de vestlige lands og majoritetsbefolkningens behov, og ikke minoritetssamfunnenes eller urfolks behov.» Laila Susanne Vars: Hvorfor bør man og hvordan kan man bevare samenes tradisjonelle kunnskap (2007) https://samikopiiija.org/govat/doc/art_lsv.pdf

«Ei heller synes tradisjonell kunnskap å være tilstrekkelig implementert i opplærings situasjoner, utdanningsinstitusjoner og i politiske og administrative beslutningssystemer» (s. 27-28).

Det vises til Sametingets rapport *Máttuid árbi boahhteáigái* (norskspråklig) og dets anbefalinger, og **vi ber om at behovet for og støtte til opprettelse av «Sámi árbemáhttogáldu» anerkjennes og følges opp**, og andre løsninger som er skissert i forvaltning av dokumentert tradisjonell kunnskap. Her er rapporten, på Sametingets nettside: <https://sametinget.no/f/p1/i50da2bc0-d0d1-4dc9-b3b9-3e3efaf0cebd/mattuid-arbi-boahhteigaigai.pdf>